

Долина страху

Автор:

[Артур Дойл](#)

Долина страху

Артур Конан Дойл

Істини

«Долина страху» – детективна повість відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859—1930), яка вийшла друком 1915 року. Шерлок Голмс отримує зашифрованого листа, в якому йдеться про підготовку нападу на містера Дугласа. Але вже за п'ять хвилин по тому у будинку на Бейкер-стріт з'являється інспектор Скотленд-Ярду з повідомленням, що містера Дугласа вбито у власному маєтку. Справа здається Голмсу цікавою, і він береться за її розслідування. Після обстеження місця злочину й опитування свідків він доходить висновку, що вбито зовсім не містера Дугласа, а того, хто хотів його вбити.

Також до видання увійшла повість А. К. Дойла «Вельможний клієнт».

Артур Конан Дойл

Долина страху

Долина страху

Частина I

Трагедія у Бірлстоуні

Розділ 1

Застереження

– Я схильний думати...

– Думайте, думайте, – спонукав Голмс із нетерпінням. Я певен, що належу до числа найбільш терплячих людей, але це глузливе зауваження мене зачепило.

– Послухайте, Голмсе, – буркнув я, – ви іноді виводите мене з себе.

Але той був занадто зайнятий власними думками, щоб мені відповісти, і повністю поринув у вивчення аркуша паперу, що випав із конверта, який прибув поштою. Потім він узяв конверт і почав так само уважно розглядати і його.

– Це рука Порлока, – задумливо мовив Голмс. – Не сумніваюся, що це почерк Порлока, хоча досі бачив його лише двічі. Ігрек із особливим чубком дуже характерний. Але якщо це лист Порлока, то там є важлива звістка, дізнатися яку треба негайно.

Він балакав швидше сам із собою, ніж звертався до мене, але все мое роздратування раптово зникло.

– А хто цей Порлок?

– Порлок – це лише прізвисько, а за ним, Ватсоне, ховається напрочуд хитра та спритна бестія. У попередньому листі Порлок повідомив мені, що це його ім'я вигадане, і просив не шукати його. Втім, Порлок важливий не сам собою, а лише тим, що перебуває в контакті зі значнішою персоною. Уявіть собі рибу-лоцмана, яка супроводжує акул, або шакала, що волочиться за левом, – хтось нікчемний у

товаристві справді грізної істоти. І не лише грізної, Ватсоне, а й напрочуд таємничої. Ось чому Порлок мені цікавий. Ви вже чули від мене про професора Моріарті?

– Вчений і злочинець, такий величний у своїх хитрющих задумах, що...

– Що я і досі згадую про свої поразки...

– Я, власне, хотів сказати, що він залишається зовсім невідомим суспільству з цього боку.

– Це виразний натяк! – вигукнув Голмс. – Ви, Ватсоне, виявляєте несподівану жилку глузливого гумору. Вас краще остерігатися! Утім, назвавши Моріарті злочинцем, ви й самі схибили. Як не дивно, з точки зору закону це – наклеп. Один із найбільших зловмисників, організатор чи не всіх злочинів – ось хто насправді цей чоловік. Але він настільки невразливий, настільки вищий за всі підозри, що за ці ваші слова міг би позиватися на вас до суду за необгрунтоване звинувачення. Хіба не він прославлений автор «Руху астероїдів», книги, яка торкається таких висот чистої математики, що, кажуть, не знайшлося нікого, хто спромігся б написати про неї критичний відгук? Чи можна безкарно брехати про таку людину? Він геній, Ватсоне! Але прийде й наша черга тріумфувати!

– Як би мені хотілося це побачити! – вигукнув я. – Але ви згадали Порлока...

– Ах, звісно... Так от, цей так званий Порлок – лише одна з ланок у довгому ланцюжку, який створив цей незвичайний чоловік. І ланка доволі другорядна. Більше того: ланка, що дала тріщину. У цьому й криється надзвичайна важливість Порлока для нас. Його частково спонукає совість, яка прокинулася в його душі, але головним чином чеки на десять фунтів, які я йому посилав, коли він двічі постачав мене цінною інформацією. Настільки цінною, що вона допомогла запобігти злочину. Якщо ми знайдемо ключ до шифру, то не сумніваюся, що цей лист виявиться повідомленням такого ж штибу.

Голмс розпрямив листа й поклав його на стіл. Я схилився над ним і почав розглядати загадкове послання. На аркуші паперу було написано таке:

534 P2 13 127 36 31 4 17 21 45 Дуглас 109 293 5 37 Бірлстоун. 26 Бірлстоун 9 18
171

- Що про це думаєте, Голмсе?

- Либонь, це намір повідомити якусь таємну інформацію.

- Але якщо немає ключа, яка користь від шифрованого послання?

- Зараз – жодної.

- А чому кажете: «зараз»?

- Бо чимало шифрів я можу прочитати з такою ж легкістю, як акростих за першими літерами кожного рядка. Такі нескладні завдання лише розважають. Але тут – інша річ. Ясно, що це посилання на слова, які можна знайти на сторінці якоїсь книжки. Однак я безсилий, поки не дізнаюся її назву.

- А що можуть означати слова «Дуглас» і «Бірлстоун»?

- Либонь, цих слів немає на потрібній сторінці.

- Чому ж не вказана назва книжки?

- Любий Ватсоне, ваші розум і кмітливість, що справляють стільки радощів вашому покірному слугі, мали б вам підказати, що не варто посилати зашифрований лист і ключ до шифру в одному й тому ж конверті. Невдовзі, однак, принесуть свіжу пошту, і я буду здивований, якщо не отримаю листа з оголошенням або, можливо, навіть саму книжку, якої нам так бракує.

І справді, за кілька хвилин з'явився кур'єр Біллі, котрий і приніс очікуваного листа.

- Той самий почерк на конверті. І цього разу лист підписаний, – задоволено додав детектив, відкривши конверт. Але, переглянувши його, спохмурнів. – Наші очікування не виправдалися. Вочевидь, із цим Порлоком у нас нічого не вийде.

Послухайте!

«Вельмишановний містере Голмс, я більше не можу нічим допомогти вам у цій справі. Вона занадто небезпечна. Гадаю, що Він мене підозрює. Тільки-но я надписав адресу на конверті, щоб надіслати вам ключ до шифру, як Він несподівано увійшов до мене. Я встиг прикрити конверт, але прочитав у Його очах підозру. Спаліть шифрований лист – він вам більше не допоможе.

Фред Порлок».

Якийсь час Голмс сидів мовчки, тримаючи листа в руці та зосереджено дивлячись на вогонь у каміні.

– Цікаво, – промовив він нарешті, – що ж його могло так налякати? Можливо, всього лише голос нечистого сумління. Відчуваючи себе зрадником, він запідозрив звинувачення в очах іншого.

– Той інший, здогадуюся, професор Моріарті?

– Аякже. Коли хтось із цієї компанії каже «Він», то зрозуміло, кого мають на увазі. У них є лише один «Він», вищий над усіма іншими.

– І що ж Він затіває?

– Складне запитання. Коли проти вас постає один із найкращих розумів Європи, а за його спиною – безліч темних сил, можливі будь-які варіанти. Що б там не було, Порлок, мабуть, розгубився. Порівняйте лист із адресою на конверті, написаною до неприємного візиту. На конверті почерк твердий, у листі ж його можна розібрати, лише доклавши зусиль.

– Навіщо ж він таки написав, а просто не покинув цю справу?

– Боявся, що я буду домагатися пояснень, чим накличу на нього неприємності.

– Слушно, – погодився я і, взявши шифрований лист, почав напружено його вивчати. – Можна з глузду з'їхати від розуміння, що в такому клаптику паперу

міститься важлива таємниця, в яку неможливо проникнути.

Шерлок Голмс закурив люльку, найкращу супутницю його найглибших роздумів.

– Можливо, тут усе ж є зачіпки, що вислизають від вас. Розгляньмо проблему при світлі чистого розуму. Ця людина посилається на якусь книжку – це вихідний пункт.

– Щось дуже невизначене, мушу зізнатися.

– І все ж ця проблема, коли вдуматися в неї, не здається мені нерозв'язною. Які вказівки містяться щодо цієї книжки?

– Їх немає.

– Ну, я б так не сказав. Шифрування починається великим числом п'ятсот тридцять чотири. Візьмімо за робочу гіпотезу, що тут ідеться про ту сторінку, до якої нас відсилають як до ключа шифру. Отже, це фоліант. Які ще вказівки є щодо цієї грубезної книжки? Наступний знак – P2. Що скажете про нього?

– Розділ другий.

– Навряд чи, Ватсоне. Якщо подано сторінку, то номер розділу вже не має значення. Крім того, якщо сторінка 534 стосується лише другого розділу, то розміри першого розділу мали б бути просто жахливі.

– Рядок! – вигукнув я.

– Чудово, Ватсоне! Ви сьогодні у формі! Звісно, це рядок. Отже, починаємо тепер із передбачення наявності грубої книжки, надрукованої у два стовпчики, бо одне зі слів позначене числом 293, а це більше, ніж може поміститися на сторінку в один стовпчик. Тепер ще таке міркування. Якби книжка була рідкісною, він одразу ж надіслав би її мені. Насправді ж він мав намір, поки в його плани не втрутилися, повідомити лише ключ до шифру. А це означає, що книжку я знайду в себе без зусиль. Інакше кажучи, Ватсоне, йдеться про якусь дуже поширену книжку.

– Схоже на те.

– Отже, ми можемо сильно звужити коло наших пошуків, позаяк Порлок посилається на товсту й дуже поширену книжку, надруковану в два стовпчики.

– Біблія! – вигукнув я переможно.

– Авжеж, добре!.. Утім, цей здогад, на жаль, не годиться. Адже саме Біблію найважче уявити в руках у когось із соратників Моріарті. До того ж різних видань Біблії існує така прірва, що він не міг розраховувати на наявність у мене примірника з потрібною нумерацією сторінок. Ні, він посилається на щось конкретніше, він знає напевно, що вказана ним сторінка виявиться тотожною моїй п'ятсот тридцять четвертій сторінці.

– Однак книжок, що відповідають усім цим вимогам, зовсім небагато?

– Саме так. І саме в цьому наш порятунок. Наші пошуки мають тепер обмежитися книжками з постійною нумерацією сторінок, і до того ж такими, які зазвичай є в усіх.

– Якийсь щорічник.

– Браво, Ватсоне! Щорічник! Візьмемо число «Щорічника Вайтекера». Він дуже поширений. У ньому є потрібна кількість сторінок, і видрукований він у два стовпчики. – Голмс узяв томик із книжкової полиці. – Ось сторінка п'ятсот тридцять четверта... другий стовпчик... про бюджет і торгівлю Британської Індії. Записуйте слова, Ватсоне. № 13 – «Махратта». Боюся, початок розгадування шаради не надто сприятливий. Сто двадцять сьоме слово – «уряд». Тут уже є якийсь сенс, котрий має, правда, мало стосунку до нас і до професора Моріарті. Тепер подивімося далі. Що ж робить уряд Махратти? На жаль! Наступне слово – «пір'я». Невдача, милий Ватсоне. Доводиться ставити крапку.

Голмс говорив жартівливо, однак його насуплені брови свідчили про ступінь розчарування. Я сидів також засмучений, поглядаючи на вогонь у каміні.

Запанувала мовчанка, яку порушив несподіваний вигук Голмса, котрий з'явився з-за дверцят книжкової шафи з пошарпаним томиком у руці.

– Ми поплатилися, Ватсоне, за свою поспішність. Сьогодні 7 січня, і ми взяли свіжий номер щорічника. Але більш ніж імовірно, що Порлок скористався для свого послання минулорічним номером. Без сумніву, він повідомив би про це, якби сам написав другого листа. Тепер погляньмо, на що нам покаже сторінка 534. Тринадцяте слово – «маю», сто двадцять сьоме – «інформація». Це вже щось.

Очі Голмса збуджено блищали.

– «Небезпека». Чудово! Записуйте, Ватсоне: «маю – інформація – небезпека – загрожуватиме – дуже – скоро – якийсь». Далі маємо ім'я «Дуглас». «Заможний – поміщик – тепер – у – Бірлстоун – замок – запевняти – вона – нагальна». Ось і все, Ватсоне! Що скажете про методику чистого розуму та її результати?

Я не відривав очей від аркуша паперу, що лежав на столі і на якому я записав текст послання під диктування Голмса.

– Що за дивний і туманний спосіб висловлювати свої думки!

– Навпаки, Порлок дуже чітко їх висловив, – заперечив Голмс. – Якщо ви використовуєте лише один книжковий стовпчик для висловлювання своїх думок, то навряд чи знайдете все, що вам потрібно. У дечому вимушено доводиться розраховувати на кмітливість вашого кореспондента. Певна серйозна небезпека нависла над якимось Дугласом, заможним джентльменом, котрий живе, можливо, у своєму маєтку, на що й вказує Порлок. Він переконаний: «запевняти» – найближче, що йому вдалося знайти до слова «впевнений», – що ця небезпека дуже близька. Такий результат нашої роботи.

Шерлок Голмс відчував задоволення справжнього творця, який насолоджується своїм шедевром. Він ще продовжував тішитися досягнутим успіхом, коли Біллі оголосив про прибуття інспектора Мак-Дональда зі Скотленд-Ярду.

У той час Алек Мак-Дональд ще не здобув теперішньої широкої популярності. Цей молодий представник карного розшуку виявив неабиякі здібності в ряді випадків, коли йому довіряли слідство. Його висока костиста постать свідчила про неабияку фізичну силу, а відкрите високе чоло та очі, що виблискували з-під густих брів, – про проникливість і розум. Він був мовчуном із дещо суворим характером. За роки його служби в поліції Голмс уже двічі допомагав йому,

вдовольняючись при цьому лише радістю мислителя, котрий розв'язав надскладну проблему. Шотландець відповідав глибокою вдячністю та повагою, радячись із Голмсом у кожному скрутному випадку. Не надто схильний до приятелювання, Голмс ставився до шотландця із симпатією і дружньо всміхнувся, побачивши колегу.

– Ви рання пташка, містере Мак. Боюся, що ваш візит спричинила якась нова надзвичайна подія.

– Я вибрався так рано тому, що перші години після злочину найдорожчі для нас...

Молодий інспектор раптом затнувся й здивовано задивився на клаптик паперу, що лежав на столі.

– «Дуглас», – пробурмотів він. – «Бірлстоун»! Джентльмени, але ж це якась чортівня! В ім'я всього святого, звідки ви взяли ці імена?!

– Із шифру, який доктор Ватсон і я щойно розгадали. А в чому річ?

Інспектор продовжував здивовано витріщатися на нас обох:

– Справа в тому, що містера Дугласа з Бірлстоунської садиби по-звірячому вбили сьогодні вночі.

Розділ 2

Міркування Шерлока Голмса

Це був один із тих драматичних моментів, які склали головний сенс життя мого приятеля. Було б перебільшенням стверджувати, що він виглядав приголомшеним. У його вдачі не було й тіні нечуйності, але, звісно, нерви його були загартовані постійною напруженою роботою. Душевні потяги чоловіка в такі миті ніби дрімали, зате інтелектуальна сприйнятливість загострювалася до краю. У цьому випадку на обличчі Голмса не було помітно навіть сліду того жаху, який пройняв мене після слів Мак-Дональда, швидше за все воно виражало інтерес, із

яким хімік спостерігає за химерним скупченням кристалів на дні реторти.

– Чудово! – промовив Голмс після невеликої паузи. – Дивовижно!

– Вас, здається, не здивувала ця звістка?

– Я зацікавився, містере Мак. Чому маю ще й дивуватися? Я отримав повідомлення, що одній особі загрожує небезпека. За годину дізнаюся, що задум реалізували й що цю особу вбили. Я зацікавлений, це так, але нітрохи не здивований.

Голмс розповів інспектору про зашифрованого листа та знайдений до нього ключ. Мак-Дональд сидів за столом, спершись підборіддям на обидві руки, і слухав із напруженою увагою.

– Я хотів їхати до Бірлстоуна сьогодні ж уранці та зайшов попросити вас поїхати зі мною. Але з вашого повідомлення випливає, що ми можемо успішніше діяти в Лондоні.

– Ні, не так, містере Мак, – заперечив Голмс.

– Зважте все, містере Голмс, – не здавався інспектор. – День чи два всі газети будуть заповнені повідомленнями про бірлстоунську таємницю. Але що це за таємниця, якщо в Лондоні є людина, котра зуміла заздалегідь передбачити злочин? Залишається лише схопити цю особу, і все з'ясується.

– Без сумніву, містере Мак. Але яким чином ви плануєте схопити цього Порлока, як він себе називає?

Мак-Дональд із обох боків оглянув листа, отриманого Голмсом.

– Штемпель поставлений у Камбервілі. Цей факт нам не може допомогти. Ім'я, гадаєте, вигадане? Також, звісно, не дуже сприятлива обставина. Кажете, що послали йому гроші?

– Двічі.

– Куди саме?

– У Камбервільське поштове відділення чеками одного з банків.

– І жодного разу не поцікавилися, хто приходив за ними?

– Ні.

Інспектор був явно здивований.

– Чому ж?

– Бо я завжди тримаю своє слово. Після першого ж листа пообіцяв, що не буду його шукати.

– Гадаєте, що він лише пішак і що за ним стоїть якась велика риба?

– Я не думаю, я знаю.

– Той професор, про котрого я чув від вас?

– Власне, так.

– Не стану приховувати від вас, містере Голмс, що в нас у Скотленд-Ярді вважають, що ви даремно маєте зуб на цього професора. Я зібрав певну інформацію про нього: він має репутацію поважного й талановитого науковця.

– Радий, що ви визнаєте його талановитим.

– Після того як мені стало відоме ваше ставлення до нього, я визнав за необхідне побачитися з ним. Зі своїм благородним обличчям, із сивими скронями та якоюсь особливо врочистою манерою триматися, він був схожий на справжнього міністра. Коли він на прощання поклав мені руку на плече, це виглядало так, немов батько благословляє сина, відпускаючи його в жорстокий світ.

Голмс усміхнувся.

– Чудово! – вигукнув він. – Це справді вражаюче! Скажіть, любий Мак-Дональде, ця приємна інтимна бесіда відбувалася в кабінеті професора?

– Атож.

– Гарна кімната, чи не так?

– Дуже гарна.

– Ви сиділи біля його письмового столу?

– Еге ж.

– Так, що ви опинилися проти джерела світла, а його обличчя залишалося в тіні?

– Це відбувалося ввечері... Авжеж, світло лампи було спрямоване в мій бік.

– Цього й слід було очікувати. Чи звернули ви увагу на картину за спиною професора на стіні?

– Ще б пак, звісно, я помітив картину: на ній зображена голова дівчини впівоберта.

– Це картина Жана Батиста Греза, знаменитого французького художника, котрий жив у другій половині XVIII століття.

Інспектор слухав зовсім байдуже.

– Чи не краще нам... – почав було він.

– Ми саме це й робимо, – зупинив його Голмс. – Усе, про що я кажу, має прямий стосунок до того, що ви називаєте бірлстоунською таємницею. Це навіть можна назвати її стрижнем.

Мак-Дональд ледь помітно всміхнувся.

– Ви думаєте занадто швидко для мене, містере Голмс. Відкидаєте одну чи дві ланки у своїх міркуваннях, а тому я не можу встигнути за вами. Що може бути спільного між давно померлим художником і бірлстоунською справою?

– Одну відому картину Греза нещодавно на аукціоні «Порталіс» оцінили в один мільйон двісті тисяч франків.

Обличчя інспектора відразу ж набуло жвавого зацікавлення.

– Хочу нагадати вам, – продовжував Голмс, – що розмір платні професора Моріарті можна дізнатися вкрай легко: він отримує сімсот фунтів на рік.

– У такому разі, як же він зміг придбати...

– Саме так: як зміг?

– Продовжуйте, будь ласка, містере Голмс. Мене це дуже зацікавило. Непроста історія!

– А як щодо Бірлстоуна? – спитав Голмс усміхаючись.

– У нас іще є час, – відповів інспектор, зиркнувши на годинник. – Біля ваших дверей на мене чекає кеб, який за двадцять хвилин доправить нас на вокзал Вікторії. Але щодо тієї картини... Ви, містере Голмс, здається, якось казали мені, що ніколи не навідували професора Моріарті?

– Правильно, ніколи.

– То звідки ви знайомі з його помешканням та інтер'єром?

– А це вже зовсім інша річ. Я тричі побував там без запрошень, двічі під різними приводами очікував його й ішов ще до його повернення. А втретє... Ну, про той візит не буду поширюватися перед офіційним представником карного розшуку. Скажу лише, що того разу я дозволив собі переглянути його папери. Результати були зовсім несподівані!

– Виявили якийсь компромат?

– Абсолютно нічого. Це мене й вразило. Утім, є одна річ, про яку ви тепер знаєте, – картина. Слід гадати, що він дуже заможний чоловік. Але як він набув своїх статків? Його молодший брат служить начальником залізничної станції десь на заході Англії. Кафедра дає йому сімсот фунтів на рік. Тим часом у нього є справжній Грез.

– Гадаєте, його статки здобуті незаконними шляхами?

– Певна річ. Але я маю й інші підстави для такого висновку: десятки найтонших ниток звивистими манівцями ведуть до центру павутини, де ховається ця на вигляд бездіяльна, але отруйна істота. Я згадав про Греза лише тому, що ви бачили його на власні очі.

– Зізнаюся, усе, що ви розповіли, украй цікаве. Але вкажіть на щось конкретніше. У чому його слід звинувачувати: у підробках, виготовленні фальшивих грошей, убивствах? Звідки він бере кошти?

– Ви читали про Джонатана Вайлда?

– Ім'я начебто знайоме. З якогось роману, чи не так? Зізнаюся, не люблю детективів із романів: герої здійснюють подвиги, але ніколи не розповідають, як саме вони це роблять. Вигадка, мало схожа на реальність.

– Джонатан Вайлд – не детектив і не герой роману. Це видатний злочинець, який жив у минулому столітті.

– У такому разі мені до нього немає діла. Мене цікавить винятково сучасне життя, я людина практична.

– Містере Мак, у житті все без винятку повторюється, навіть професор Моріарті. Джонатан Вайлд був наче невидимою пружиною, таємною силою лондонських злочинців, котрим він позичав свій розум і організаторський хист за п'ятнадцять відсотків винагороди. Старе колесо обертається, і спиці повертаються на колишні місця. Усе, що ми бачимо, колись уже було й знову буде. Я розповім вам іще дещо про Моріарті.

– Будь ласка.

– У мене була нагода дізнатися, хто виступає першою ланкою у створеному ним ланцюзі, на одному кінці якого перебуває лиходій зі збоченим розумом, а на іншому – сотня жалюгідних дрібних шахраїв і шулерів. Що стосується середньої частини цього ланцюга, то її ви можете заповнити, не боячись помилитися, практично всіма типами карних злочинів. Начальник його штабу також тримається віддалік, поза будь-якими підозрами, так само недоступний для каральної руки закону. Це полковник Себастьян Моран. Як гадаєте, скільки він йому платить?

– Важко щось сказати.

– Шість тисяч фунтів на рік. Це оцінка розуму, зроблена, як бачите, у дусі американських махлярів. Сума ця перевищує зарплату прем'єр-міністра. Така подробиця дає вам змогу уявити прибутки Моріарті та масштаби, якими він оперує. Тепер інший момент. Я вважав доречним поцікавитися кількома останніми чеками Моріарті. Звичайнісінькими та безневинними чеками, якими він оплачує свої господарські рахунки. Виявилось, що їх видали шість різних банків. Що скажете про це?

– Дивно, звісно. А який висновок робите ви?

– Такий, що він прагне уникнути зайвих балачок про своє багатство. Жодна людина не має знати, скільки в нього насправді грошей. Мабуть, він має щонайменше двадцять рахунків у різних фінансових установах. Значна частина коштів розміщена, либонь, за кордоном, швидше за все в Німецькому або Ліонському банках.

Мак-Дональд слухав дуже уважно, але шотландська практичність змусила його перервати мого друга.

– Погодьтеся, містере Голмс, ви дещо відійшли від теми. Поки що ми знаємо тільки, що є якийсь зв'язок між професором і злочином у Бірлстоуні. Такий висновок ви робите із застереження, отриманого вами від якогось Порлока. Які ще припущення можемо зробити?

– Можемо припустити можливі мотиви злочину. Вам слід знати, що Моріарті тримає своїх підопічних у залізних лещатах. Дисципліна, яку він запровадив,

просто вражає. Єдине можливе покарання в його кодексі – смерть! Це дає підставу припустити насамперед, що вбитий Дуглас зрадив свого лідера, тож його покарали. Коли про нього дізнаються інші, то страх смерті ще дужче зміцнить дисципліну. Про долю, призначену Дугласу, заздалегідь дізнався один із другорядних членів зграї, і він повідомив про це мені.

– Це лише здогад...

– Та ні, це одна зі звичайних махінацій Моріарті. Там був грабунок?

– Я про таке не чув.

– Якщо був, то це свідчить проти першої гіпотези й на користь другої. Моріарті міг бути залучений до справи обіцянкою частки від прибутку або керувати нею за оплату готівкою. І те, й інше однаково можливо. Але як би там не було, відповіді на всі запитання маємо шукати саме в Бірлстоуні.

– У такому разі – гайда в Бірлстоун! – погодився Мак-Дональд і підвівся з крісла. – Хай йому грець! Уже пізно, джентльмени, тому на збори маємо всього кілька хвилин.

Голмс і я підвелися й почали вдягатися.

– Містере Мак, дорогою розповісте нам про всі відомі вам деталі...

Інформація ця була достатньо мізерною, але все ж з'ясувалося, що справа, яка очікувала нас, виявилася винятковою. Вислуховуючи сухі й на перший погляд незначні подробиці, Голмс пожвавився, час від часу потирив руки й хрустів тонкими пальцями. Місяці бездіяльності залишилися позаду, і тепер нарешті його чудовим здібностям знайшлося гідне застосування. Голмс зовсім змінився: очі його виблискували, і все тонке нервово обличчя ніби сяяло внутрішнім світлом. З напруженою увагою слухав він коротку оповідь Мак-Дональда про те, що нас чекало в Сассексі. Письмове повідомлення з викладом подій інспектор отримав із першим ранковим потягом. Місцевий поліцейний офіцер Вайт Мейсон – його особистий приятель; це пояснює, чому Мак-Дональд отримав повідомлення швидше, ніж це зазвичай відбувається, коли когось із Скотленд-Ярду викликають у провінцію.

«Любий інспекторе Мак-Дональд, – наголошував Мейсон у листі, – офіційне запрошення Ви отримаєте в окремому конверті. Я ж пишу Вам приватно. Телеграфуйте мені, яким потягом зможете приїхати в Бірлстоун, і я зустріну Вас сам або, якщо буду зайнятий, доручу комусь. Випадок дуже дивний. Приїжджайте, будь ласка, не гаючи ні хвилини. Спробуйте, якщо вдасться, привезти й містера Голмса, він знайде тут чимало цікавого. Можна подумати, що вся картина розрахована на театральний ефект, якби в її центрі не було вбитої людини. Даю слово честі: надзвичайно дивний випадок».

– Ваш приятель, здається, не дурень, – зауважив Голмс.

– Атож, сер, наскільки можу вважати, Вайт Мейсон дуже діловий чоловік.

– Гаразд, що ще можете повідомити?

– Нічого. Подробиці він розповість нам при зустрічі.

– Як же ви дізналися ім'я Дугласа й те, що його вбили звірячим чином?

– Про це йшлося в офіційному повідомленні. У ньому не згадується слово «звірячий». Це – неофіційний термін. Там назване ім'я Джека Дугласа. Зазначено, що причина смерті – поранення в голову й що знаряддя вбивства – мисливська двоствольна рушниця. Повідомляється також і час злочину: незабаром після півночі. Далі додано, що ще нікого не заарештували. Наприкінці сказано, що випадок непересічний і що вся ситуація дає можливість робити найрозмаїтіші припущення. Це вже все, містере Голмс, що наразі маємо.

– У такому разі, містере Мак, з вашого дозволу, ми на цьому й зупинимось. Мені треба поміркувати.

Розділ 3

Бірлстоунська драма

Нарешті в мене з'явилася можливість описати події, що сталися в Бірлстоуні, розташованому на північ від Лондона. Цілі століття це містечко перебувало в занедбаному стані, але за останні роки його мальовниче розташування привернуло заможних міщан, котрі тепер володіють віллами посеред навколишніх лісів. У самому Бірлстоуні з'явилася маса крамниць, які обслуговують значно зросле його населення.

За півмилі від центру Бірлстоуна, у старому парку з безліччю величезних буків, розмістилася старовинна садиба. Частина цієї солідної будівлі постала в часи перших хрестових походів. Споруда відчутно постраждала від вогню 1543 року, але дещо все ж уціліло, і незабаром на місці руїн феодального замку піднявся цегляний будинок: з черепицею на даху та вузькими віконцями, він виглядає так само й нині, яким його створили на початку XVII століття. Із двох ровів, що колись захищали маєток войовничих феодалів, один наповнений водою. Тому єдиний шлях до будинку – через підйомний міст, який підіймають на ніч й опускають щоранку. Таким чином садиба щоночі перетворюється на своєрідний острів. Цей факт мав прямий стосунок до таємниці, що привернула незабаром увагу всієї Англії.

Сім'я, що проживала в садибі, складалася з двох осіб: Джека Дугласа та його дружини. Дуглас, судячи з розповідей, мав близько п'ятдесяти років, ставний, із мужнім обличчям, великою щелепою, пронизливими сірими очима та сивими вусами. Він був із усіма привітний, але щось у його манерах залишало враження, ніби в минулому йому доводилося обертатися в набагато нижчих колах. Чоловік мав багато золота, подекували, що він здобув його на каліфорнійських копальнях. Добре ставлення до нього зміцнилося також завдяки репутації відчайдуха. Так, під час пожежі Дуглас здивував усіх відвагою, з якою кинувся в палаючий будинок рятувати майно вікарія – уже після того, як пожежна команда визнала цю справу безнадійною.

Його дружину також добре знали жителі Бірлстоуна, хоч англійці, особливо селяни, неохоче зближуються з чужинцями. Місіс Дуглас провадила доволі замкнутий спосіб життя. Було відомо, що вона познайомилася з Дугласом у Лондоні, коли він овдовів. Це була вродлива жінка, струнка, смаглява, років на двадцять молодша за свого чоловіка – різниця, яка, здавалося, ніяк не впливала на їхнє родинне щастя. Лише найближчі знайомі помічали, що між подружжям не існувало взаємної довіри, мабуть, після того, як дружина щось дізналася про минуле чоловіка. Крім того, місіс Дуглас явно нервувала, коли її чоловік пізно повертався додому.

Була ще одна особа, перебування якої під дахом Дугласа збіглося з цією трагедією. Це – Сесіл Беркер із Гемстеда. Його огрядну постать часто можна було бачити у Бірлстоуні, позаяк там він був бажаним гостем. Вважалося, що лише він знав таємницю минулого містера Дугласа. Зі слів Беркера дізналися, що він познайомився з Дугласом в Америці та пережив разом із ним важкі часи. Беркер здавався людиною вельми заможною. Він був молодший за Дугласа, років сорока п'яти, широкогрудий, із гладко виголеним обличчям і густими чорними бровами. Він полюбляв гаяти час у прогулянках та поїздках околицями з Дугласом або з його дружиною. «Добрый, щедрый джентльмен, – відгукувався про нього дворецький Емс, – але я не хотів би опинитися на місці того, хто наважився б йому перечити». Беркер був у дуже близьких взаєминах із Дугласом і напрочуд дружній із його дружиною, що, як було помітно, завдавало смутку самому Дугласу. Це приблизно все, що можна сказати про Беркера, котрий опинився в родині Дугласів у день катастрофи. Зі слуг слід згадати про поважного Емса та місіс Еллен, веселої та привітної жіночки, яка поділяла хатні турботи з місіс Дуглас.

Було близько дванадцятої ночі проти шостого січня, коли місцевий поліцейний пост отримав першу звістку про подію, де начальником служить сержант Вілсон. Страшенно схвильований Беркер повідомив про вбивство містера Дугласа й одразу ж помчав назад до садиби. Незабаром за ним з'явився поліцейний сержант. Він прибув на місце злочину після дванадцятої, попередивши перед тим про все місцеву владу. Сержант побачив підйомний міст опущеним, а вікна – яскраво освітленими. На порозі стояв переляканий дворецький. Сесіл Беркер запропонував сержантові йти за ним.

Майже одразу ж прибув доктор Вуд, постійний житель Бірлстоуна. Трое чоловіків увійшли у фатальну кімнату. Мертвий Дуглас лежав розпростертий горілиць. Лікар став навколішки, але одного погляду було достатньо, щоб переконатися у беззмістовності його візиту.

Убитий був украй спотворений. На грудях лежала дивна зброя: мисливська рушниця зі стволами, спиляними на фут від курків. Було ясно, що постріл зроблено з дуже близької відстані, тому заряд розвалив голову майже на шмаття. Курки були зв'язані дротом, вочевидь для того, щоб зробити одночасно постріл із обох стволів.

Полісмен розгубився від усвідомлення відповідальності, що лягла на його плечі.

- Ми нічого не чіпатимемо, поки не прибуде керівництво, – ледь чутно вимовив він, не зводячи очей із трупа.

- Нічого й не рухали, – повідомив Сесіл Беркер. – Усе залишилося в тому вигляді, в якому я це застав.

- Коли ви це знайшли? – спитав сержант, сягнувши по нотатник.

- О пів на дванадцятку. Я ще не роздягався й сидів біля каміна у своїй спальні, аж раптом почув постріл. Він не був гучний, а ніби чимось приглушений. Я одразу кинувся вниз. Минуло, мабуть, не більше тридцяти секунд, як я опинився в кімнаті Дугласа.

- Двері були відчинені?

- Атож, розчахнуті. Бідолаха Дуглас лежав так само, як його зараз бачите. На столі горів світильник.

- Нікого не бачили?

- Ні. Я почув, що місіс Дуглас спускається сходами слідом за мною, і поквапився перегородити їй дорогу. Економка Еллен також прийшла, вона й відвела господиню. Потім з'явився Емс, і я повернувся з ним знову сюди.

- Але мені здавалося, що міст у садибі піднятий усю ніч?

- Він і тієї ночі був піднятий, поки я його не опустив.

- Тоді як убивця зміг утекти? Містер Дуглас, ймовірно, сам укоротив собі життя.

- Я також спочатку так думав. Але погляньте, – Беркер відсунув фіранку: вікно виявилось відчиненим навстіж. – І ось іще! – Він показав на криваву пляму на підвіконні, схожу на слід чобота. – Хтось ставав сюди, коли вилазив.

- Гадаєте, він пробрався через рів?

- Інакше ніяк не можна.

- Отже, якщо ви опинилися в кімнаті за півхвилини після вбивства, то він мав би в цей час перебувати у воді.

- Я в цьому впевнений. На жаль, я не здогадався відразу ж підбігти до вікна. Його прикривала фіранка, і мені не спало на думку підняти її. Потім я почув кроки місіс Дуглас і не міг допустити, щоб вона увійшла сюди та побачила увесь цей жах.

- Припустімо, - зауважив сержант, - що зловмисник утік через рив. Як він зумів потрапити в будинок, якщо міст був піднятий?

- На це запитання, - відказав Беркер, - я не маю відповіді.

- О котрій годині міст підняли?

- Близько шостої, - повідомив дворецький.

- А я чув, - зауважив полісмен, - що його зазвичай підіймають одразу ж після заходу сонця. Цієї пори року, однак, темніше радше о пів на п'яту, ніж о шостій.

- У містера Дугласа були гості до чаю, - пояснив Емс. - І я не міг підняти міст до того, як вони пішли.

- Отже, вбивця прийшов іззовні й мав би перейти міст до шостої години та сидіти в засідці доти, доки містер Дуглас після одинадцятої не увійшов до свого покою. Потім, утікаючи через вікно, вбивця покинув рушницю. Я так гадаю... Зрозуміло, слідство все з'ясує.

Несподівано сержант підняв картку, що лежала біля мерця на підлозі. На ній були видряпані ініціали «Д. В.», а під ними число: 341.

- А це що таке?

Беркер із цікавістю поглянув на картку.

– Я цього раніше не помітив, – спохмурнів він. – Ймовірно, убивця підкинув.

– «Д. В. 341». Нічого не розумію, – сержант крутив картку в руках. – Що означає «Д. В.»? Чиїсь ініціали? Що ви там іще знайшли, лікарю?

Знахідкою виявився важкий молоток, що лежав на килимі перед каміном. Беркер указав рукою на скриньку цвяхів, що стояла на мармуровій дошці каміна.

– Містер Дуглас учора перевішував картини, – пояснив він. – Я бачив, як він стояв ось на цьому кріслі, намагаючись зміцнити найбільшу з них.

– Краще покладіть молоток назад на килим, звідки взяли, – наказав сержант лікареві, чухаючи в роздумах потилицю. – Ого! – схвильовано скрикнув він, відсмикуючи фіранку з іншого боку. – О котрій годині спустили порт'єри?

– Коли засвітили лампи, – відповів дворецький, – одразу після четвертої.

– Тут хтось вичікував, – сержант показав на сліди від брудних чобіт у кутку. – Якщо виходити з вашої теорії, містере Беркер, то можна припустити, що убивця зайшов до садиби після четвертої, коли фіранки були спущені, але до шостої, поки міст не підняли. У кімнаті не знайшлося місця, куди можна було б сховатися, і він забився під гардини. Це цілком очевидно.

– Чи не гаємо ми дорогоцінний час? – поцікавився Беркер. – Може, краще обшукати місцевість, поки убивця ще не втік далеко?

Сержант із хвилину міркував.

– Звідси немає потягів до шостої ранку, тому залізницею він виїхати не зможе. Якщо ж піде дорогою, то будь-хто зверне увагу на його брудні чоботи та примітить чужинця. Втім, у будь-якому випадку я не можу піти звідси, поки мене не змінять.

Лікар уважно оглядав тіло.

– А це що за знак? – спитав він. – Він не має якогось зв'язку зі злочином?

Права рука убитого була вивільнена з халата й оголена до ліктя. Вище зап'ястя виднівся дивний брунатний знак: трикутник у колі. – Це не татуювання, – продовжував лікар, дивлячись поверх окулярів, – це давно випалений знак на кшталт тих, яким таврують худобу. Що думаєте з цього приводу?

– Цей знак я бачив у Дугласа впродовж останніх десяти років, – відповів Сесіл Беркер.

– І я також, – додав дворецький. – Щоразу, коли господареві доводилося засукати рукав, я бачив цю дивну мітку. І часто дивувався, що вона могла б означати.

– Мабуть, цей знак не має нічого спільного з убивством, – припустив сержант Вілсон. – Але все ж це дуже дивно... Ну, щось іще?

Дворецький здивовано вказав на руку мерця.

– Він зняв його обручку!

– Що?

– Атож! Містер Дуглас завжди носив свою обручку на мізинному пальці лівої руки. Перстень, зроблений із золотого самородка, завжди одягав після обручки, і каблучку змієюю – на середньому пальці. Ось перстень із самородка, ось змійка, а обручка зникла.

– Дворецький має рацію, – підтвердив Беркер.

– Якщо містер Дуглас носив обручку під самородком, то вбивці довелося спочатку зняти його, потім обручку, а потім одягти каблучку із самородка назад?

– Так виходить.

Вілсон скрушно похитав головою:

– Чим швидше передамо цю справу до Лондона, тим для нас краще. Вайт Мейсон – спритний чоловік, проте, гадаю, в будь-якому разі доведеться звернутися до Лондона. Ця надзвичайно складна справа нам не до снаги.

Розділ 4

У п'яті

За терміновим викликом сержанта Вілсона о третій годині ночі прибув начальник карного розшуку графства в легкому кебі. Із першим ранковим потягом він послав повідомлення у Скотленд-Ярд і о дванадцятій уже вітав нас на Бірлстоунській станції. Містер Вайт Мейсон, спокійний і на вигляд розважливий чоловік, із засмаглим обличчям, мужньої статури й трохи кривими ногами в гетрах, був схожий у своєму широкому піджаку на дрібного фермера або жокея, але тільки не на криміналіста.

– Ну, містере Мак-Дональд, – звернувся він до нього, – тут каверзний випадок. Сюди газетярі злетяться, як мухи на мед, варто їм лише пронюхати про те, що сталося. Але, сподіваюся, ми закінчимо справу раніше, ніж вони встигнуть устроїти свої носи. Тут знайдеться чимало цікавого й для вас, містере Голмс. Як і для вас, докторе Ватсон, адже медицину також знайдеться робота. Всім вам забронювали номери в готелі «Вествілл Армс».

Через десять хвилин ми вже розмістилися в готелі й майже одразу ж зібралися у вітальні, щоб спільно скласти картину докупи. Мак-Дональд усе нотував у записнику. Голмс мовчки слухав, і на його обличчі читалося то здивування, то неприховане захоплення.

– Чудово! – вигукнув він, коли вони виклали хід подій. – Дивовижно! Запевняю, що не можу згадати жодної справи зі своєї багаторічної практики з більш інтригуючими обставинами.

– Я був упевнений, що ви це скажете, містере Голмс, – зауважив Мейсон. – Вілсон грамотно зібрав факти. Я перевірів їх і доповнив своїми висновками.

– Якими ж? – жваво поцікавився Голмс.

– По-перше, я оглянув молоток і не знайшов на ньому жодних слідів. Якби містер Дуглас боронився молотком, то мав би завдати вбивці хоча б одного удару, і тоді

хоч цятка крові на ньому залишилася б.

– Це не обов'язково, – заперечив інспектор Мак-Дональд. – Зустрічаються вбивства за допомогою молотків, на яких не знаходять жодних слідів.

– Припустімо. Потім я оглянув рушницю. Вона була заряджена крупним шротом, і, як засвідчив сержант Вілсон, курки були зв'язані один із одним, тому якщо потягнути за гачок, обидва стволи розрядяться водночас. Мабуть, це було розраховано на випадок промаху. Спиляна рушниця має довжину не більше двох футів, тож її можна було пронести під одягом. На ній немає повного імені фабриканта, лише друковані літери Р-Е-Н на планці між стволами. Інші виявилися спиляними.

– Велике Р – із прикрасою під ним, а Е і Н менші? – уточнив Голмс.

– Саме так.

– «Пенсільванська зброярня», дуже відома американська фірма, – розшифрував Шерлок.

Мейсон поглянув на мого приятеля, як сільський лікар на фахівця з Гарлі-стріт.

– Без сумніву, ви маєте рацію, містере Голмс. Дивно, невже ви можете тримати у пам'яті назви всіх зброярень?

Голмс ніяк не відреагував на цю репліку.

– Звісно, це американська мисливська рушниця, – правив далі Мейсон. – Я десь читав, що спиляними мисливськими пукавками користуються в деяких штатах Америки. Це спало мені на думку ще до виявлення літер між стволами. Очевидно, чоловік, який прокрався в будинок і вбив його господаря, був американцем.

Мак-Дональд похитав головою.

– Це зовсім не очевидно, – сказав він. – Я досі не впевнений, що в оселі був чужинець.

- А як же вікно, кров на підвіконні, дивна картка, сліди чобіт у кутку, рушниця?
- Усе могли підлаштувати. Дуглас був американцем або довго жив в Америці. Як і Беркер. Вам немає потреби вводити в будинок американця, щоб приписати йому всі ці чудасії.
- Емс, дворецький...
- Йому можна вірити?
- Він десять років служив у сера Чарльза Чендоса і надійний як скеля. Він жив у Дугласа ще до того, як той орендував замок. Так от, Емс ніколи не бачив у будинку такої рушниці.
- Рушницю намагалися сховати, тому й спіяли люфи. Її легко можна було захвати в якусь валізу. Як Емс може бути впевнений, що такої рушниці не було в будинку?
- Однак у такому разі він хоча б раз її та й побачив. Мак-Дональд знову похитав головою.
- Я все ж таки не певен, що жодної рушниці ніколи не було в цій оселі.
- Поділіться тоді з нами своїми міркуваннями, містере Мак, – пропросив Голмс з інтонацією мирового судді. – Цей чоловік – не грабіжник. Історія з перснем і картка вказують на навмисне вбивство з особистих міркувань. Чоловік прокрався в будинок із твердим наміром убити. Він знає, що, втікаючи, зіткнеться з труднощами, бо будинок оточений ровом із водою. Яку ж зброю обрати? Звісно, безшумну. Тоді він міг би сподіватися, скоївши вбивство, вислизнути у вікно та перебратися через рів. Сподіваюся, з такими міркуваннями погодяться всі. І погодяться з тим, що абсурдно було б принести з собою найгучнішу зброю, яка тільки існує. Чудово знаючи при цьому, що кожна людина в будинку щодуху примчить на постріл і виявить його ще до того, як він перебереться через рів.
- Авжеж, ви ґрунтовно продумали свою аргументацію, – задумливо мовив мій товариш. – Потрібні особливо вагомі докази зворотного. Скажіть, Мейсоне, коли ви досліджували зовнішній бік рову, то не виявили слідів, залишених людиною

після прогулянки водою?

– Жодних слідів, містере Голмс. Однак краєм рову тягнеться кам'яне облицювання, вартувало б іще раз гарненько оглянути.

– Містере Мейсон, ви не заперечуватимете, щоб ми негайно ж вирушили на місце?

– Я тільки-но хотів це запропонувати, містере Голмс, оскільки вже попередньо познайомив вас із усіма фактами.

Ми рушили мальовничою сільською дорогою, обрамленою з обох боків спочатку рядами підстрижених в'язів, а за ними – старих дубів. Загалом один із характерних пейзажів сільської Англії. Після закруту дороги перед нами з'явився довгий низький будинок із темно-брунатної цегли зі старовинним садом із тисових дерев. Коли ми підійшли ближче, то побачили й дерев'яний підйомний міст, і широкий рів із водою, що виблискувала, немов ртуть під холодним зимовим сонцем. Три століття пролетіли над цим будинком – роки народження та смерті, сільських свят і ловів із гончаками. Дивно, але й тепер ця похмура будівля ніби кидала свою тінь на веселі долини.

Голмс підійшов до краю рову й зазирнув у нього. Потім дослідив кам'яне облицювання і траву.

– У мене хороший зір, містере Голмс, – зауважив Мейсон.

– Немає жодних слідів того, що хтось тут видряпався. Утім, хіба злочинець обов'язково мав залишити слід?

– Інакше й бути не могло...

– Вода завжди каламутна?

– Майже завжди. Потік приносить мул.

– Яка глибина?

- Близько двох футів скраю й три посередині.

- То вбивця не міг потонути, перетинаючи рів?

- Навіть дитина в ньому не втопилася б.

Ми проминули підйомний міст і побачили довготелесого, сухорлявого, дещо манірного чоловіка. Це виявився дворецький Емс. Бідний старигань був блідий і все ще тремтів від нервового переляку. Бірлстоунський полісмен – дебелий меланхолійний юнак зі слідами солдатського вишколу – стояв на чатах біля фатальної кімнати. Лікар уже пішов.

- Нічого нового, Вілсоне? – спитав Мейсон.

- Нічого, сер.

- Тепер ви можете повернутися додому. Ми пошлемо за вами, якщо виникне потреба. Скажіть дворецькому, щоб попередив містера Беркера, місіс Дуглас й економку, що нам треба переговорити з ними. Тепер, джентльмени, – звернувся Мейсон до нас, – ви, можливо, дозволите мені поділитися тут, на місці, певними додатковими міркуваннями?

Мені дедалі більше подобався цей провінційний детектив. Він мав здоровий глузд, який однозначно допоможе йому в професійному плані. Навіть Голмс слухав його уважно, без нетерпіння, яке так часто виявляють фахівці щодо своїх молодших колег.

- Це самогубство чи вбивство – перше запитання, джентльмени, на яке треба відповісти. Якщо це суїцид, то будемо змушені припустити, що самогубця зняв свою обручку й сховав її; після цього він прийшов сюди в халаті, у вогкому взутті, натоптав у кутку за гардиною, щоб показати, ніби хтось його підстерігав, потім відчинив вікно, потім кров'ю...

- Цей варіант можемо одразу ж відкинути, – перебив його Мак-Дональд.

- І я так думаю. Суїцид неможливий. Залишається вбивство. Тоді варто визначити, чи вчинила його невідома особа, що вдерлася сюди, чи хтось, хто

мешкає в будинку.

- Гарзд. Оприлюдніть ваші міркування.

- І в тому, і в тому випадку зіштовхуємося зі значними труднощами. Але так чи інакше злочин скоїли. Припустімо, що зловмисник живе в будинку. Він убив Дугласа з найгучнішої зброї, що мало б здійняти галас у всьому домі.

- Жодних сумнівів.

- Відомо, що після пострілу минула всього хвилина, перш ніж не лише містер Беркер, а й Емс опинилися на місці злочину. Яким же чином за цей час злочинець устиг натоптати в кутку, відчинити вікно, вимастити підвіконня кров'ю, стягнути обручку з пальця мерця й усе інше? Це неможливо.

- Ви дуже точно все виклали, - похвалив Голмс. - Повністю погоджуюся з вами в цьому питанні.

- Тепер звернімося до версії, що вбивця прийшов іззовні. У такому разі ми неминуче зіштовхуємося з великими труднощами, хоча саму версію не можна вважати неймовірною. Вбивця потрапив у будинок між о пів на п'яту, тобто вже в сутінках, але до того, як підняли міст. У будинку гості, двері відчинені, тож йому нічого не заважало. Він міг просто з'явитися сюди в особистій справі до містера Дугласа. Оскільки Дуглас провів більшу частину життя в Америці й рушниця виявилася американською, то цілком імовірно, що вбивство скоїли з метою помсти. Злочинець прийшов у цю кімнату та зачаївся за гардиною. Тут він пробув до одинадцятої години ночі. Коли містер Дуглас увійшов до кімнати, між ними сталася коротка розмова. Якщо взагалі сталася, адже місіс Дуглас стверджує, що після того як чоловік пішов від неї, минуло не більше п'яти хвилин, коли жінка почула постріл...

- Світильник на столі це підтверджує, - додав Голмс.

- Саме так. Узяли нову свічку, яка встигла згоріти лише на півдюйма. Чоловік поставив свічник на стіл, перш ніж стався напад, інакше свічка мала б упасти разом із ним. Це доводить, що на нього напали не одразу після того, як чоловік увійшов до кімнати. Коли з'явився містер Беркер, горішне світло було, але свічку загасили. Із цих припущень я спробую відтворити сцену вбивства. Містер Дуглас

входить у кімнату, запалює свічку. З-за гардини з'являється невідома особа, озброєна рушницею. Вимагає обручку – хтозна, навіщо, але це, мабуть, було так. Містер Дуглас віддає. Тоді – з холодним серцем або в запалі боротьби – Дуглас хапає молоток, знайдений на килимі. Зловмисник стріляє в нього, потім кидає рушницю, а також цю дивну картку «Д. В. 341» і втікає через вікно, спускається в рив якраз у ту мить, коли Беркер виявляє злочин. Як вважаєте, містере Голмс?

– Цікаво, тільки не зовсім правильно.

– Це було б дуже цікавим, якби не було таким безглуздом, – втрутився Мак-Дональд. – Злочинець, котрий стояв за порт'єрою, ким би він там не був, мабуть, міг би сказати вам, що вбивство скоїв іншим чином. Справді, на що він розраховував, сам відрізаючи собі шлях до відступу? Про що думав, стріляючи з мисливської рушниці, коли тиша була для нього єдиним рятівним шансом? Будь ласка, містере Голмс, може, ви нам це поясните, якщо вважаєте теорію містера Мейсона переконливою?

Упродовж усієї розмови Голмс просидів майже мовчки, не пропустивши жодного сказаного слова й лише зрідка уважно оглядаючись навсібіч.

– Потрібно зібрати більше фактів, аби зробити остаточні висновки, містере Мак, – нарешті сказав він, опускаючись на коліна перед трупом. – Можна викликати дворецького на хвильку?.. Так... Емсе, кажете, що ви часто бачили цей дивний знак на руці містера Дугласа: випалений трикутник посередині кола?

– Звісно, сер.

– Ви ніколи не чули якихось пояснень із цього приводу?

– Ніколи.

– Це, без сумніву, тавро. Так... Емсе, а ось маленький шматочок пластиру в кутку рота містера Дугласа. Ви його помітили?

– Авжеж, сер. Учора вранці він порізався, коли голився.

– А траплялося йому раніше порізатися при голінні?

- Не так давно, сер...

- Так-так! Це може бути випадковим збігом або проявом певної нервовості, що свідчить про те, що він мав підстави чогось остерігатися. Ви не помітили вчора чогось незвичайного в його поведінці, Емсе?

- Мені здалося, сер, що він був дещо неуважний і стурбований.

- Отже, напад був не зовсім несподіваний. Потроху просуваємося вперед. Але, можливо, ви прагнете продовжити розслідування, містере Мак?

- Ні, містере Голмс, воно зараз у кращих руках.

- Гаразд, тоді перейдімо до картки «Д. В. 341»... Вона з нерівним обрізом. У вас удома немає паперу такого гатунку?

- Ні, сер.

Голмс підійшов до письмового столу й накріпав чорнила з кожної чорнильниці на прес-пап'є.

- Напис зробили не тут, це чорнило чорне, а на картці – червоне. Та й написано товстим пером, а тут усе пір'я тонке. Ні, це написали в іншому місці. Вам про щось повідомляє цей напис, Емсе?

- Ні, сер.

- А що ви думаєте, містере Мак?

- Мені спало на думку якесь таємне товариство. Це підтверджує й знак на руці.

- І я так вважаю, – додав Мейсон.

- Що ж, візьмімо за основу цю гіпотезу та поглянемо, наскільки проясниться ситуація. Член такого товариства залазить у будинок, чекає містера Дугласа, майже повністю розвалює йому голову з рушниць й утікає через рів, залишивши

біля вбитого картку. Навіщо? Та для того, щоб про неї згодом згадали в пресі й інші члени товариства дізналися, що помста не забарилася. Ось тільки чому з усіх видів зброї вибрали саме рушницю?

- Справді дивно.

- І куди зникла обручка?

- Також незрозуміло.

- І чому досі нікого не заарештували? Минуло вже більше двох годин. Сподіваюся, потрібні накази віддали й із самого ранку кожен констебль на відстані сорока миль розшукує підозрілих чоловіків, змоклих до нитки?

- Звісно, містере Голмс.

- Він міг зникнути, лише зачаївшись у якійсь норі або перевдягнувшись.

Голмс підійшов до столу й узявся вивчати кривавий слід на підвіконні за допомогою лупи.

- Немає сумнівів, слід чобота. Але який величезний! Судячи зі слідів у кутку, можна припустити, що в нього менші ноги... А що це під столом?

- Гімнастичні гирі містера Дугласа, - пояснив Емс.

- Гімнастична гиря тут одна. А де друга?

- Не знаю, містере Голмс. Може, і була всього одна. Я не звертав на це уваги.

- Одна гімнастична гиря... - повторив Голмс у задумі. У цю мить пролунав наполегливий стукіт у двері. До кімнати увійшов високий засмаглий джентльмен. Було неважко здогадатися, що це - Сесіл Беркер. Його очі допитливо блищали, коли він переводив погляд із одного присутнього на іншого.

– Даруйте, що завадив, – вибачився він, – але мені треба повідомити вам новину. Щойно знайшли велосипед. Хтось його покинув. Це за сто кроків від вхідних дверей.

Ми пішли за Беркером і побачили кількох роззяв біля велосипеда, якого витягнули з кущів, де той і був захований. Велосипед поширеної марки був увесь заляпаний грязюкою, наче після довгої подорожі. У сідельній торбі лежали гайковий ключ і маслянка, і нічого, що допомогло б упізнати власника.

– Для поліції може знадобитися, – зауважив інспектор, – ці речі занесуть до списку. Якщо ми не дізналися наразі, куди зник злочинець, то принаймні спробуємо з'ясувати, звідки він з'явився. Але чому зловмисник покинув велосипед тут? І як він без нього дістанеться туди, куди планує? Містере Голмс, ми, здається, ніколи не доберемося до просвіту в цій п'їтми.

Розділ 5

Учасники драми

– Ви оглянули в кімнаті все, що вас цікавило? – спитав Вайт Мейсон, коли ми повернулися.

– Наразі все, – відказав інспектор.

Голмс обмежився кивком на знак згоди.

– Тоді, можливо, ви захочете вислухати свідчення мешканців будинку? Перейдімо для цього в ідальню. Будь ласка, Емсе, ви першим розкажете нам усе, що знаєте.

Розповідь дворецького була проста й справила враження безумовної щирості. П'ять років тому він влаштувався на службу до містера Дугласа. Від нього Емс отримав наказ підіймати міст щовечора, як у старосвітські часи. Господар любив старовинні звичаї. Він виїжджав до Лондона, та й узагалі з дому, вкрай рідко, але за день до вбивства їздив до Танбридж-Вельса на закупи. Того дня Емс зауважив у містерові Дугласі якийсь неспокій. Він був нетерплячий і дратувався, що було

на нього не схоже. Фатальної ночі дворецький перебував у коморі та чистив столове срібло після гостей. Раптом він почув різкий дзвінок. Пострілу не чув, що цілком природно, бо комора та кухня розташовані в самому кінці будинку та відокремлені від загальних кімнат безліччю щільно зачинених дверей і довгим коридором. Покоївка також вибігла зі своєї кімнати, стривожена дзвінком. Вони разом подалися на загальну половину будинку. Коли вони дійшли до підніжжя сходів, Емс побачив місіс Дуглас, котра спускалася донизу. Вона не виглядала переляканою чи схвильованою. Як тільки жінка дійшла до кінця сходів, до неї підбіг містер Беркер. Він зупинив місіс Дуглас і почав переконувати її повернутися: «Заради Бога, поверніться в свою кімнату! Бідний Джек мертвий! Ви нічим не можете йому допомогти. Ідіть до себе!» Місіс Дуглас покійно подалася назад. Економка Еллен допомогла їй піднятися сходами та пішла з господинею в її спальню. Емс і містер Беркер попрямували до кімнати убитого, де знайшли все так, як виявила поліція. Вони визирнули у вікно, проте ніч була темною, і нічого не було видно. Після цього Емс кинувся опускати міст, аби містер Беркер зміг покликати поліцію.

Розповідь економки Еллен загалом підтвердила слова Емса й нічого до них не додала.

Потім як свідка допитали містера Беркера. Він був упевнений, що вбивця втік через вікно, про що свідчив кривавий слід. Містер Беркер висунув свою версію причини злочину. Дуглас вирізнявся потаємністю, і в книзі його життя були сторінки, про які він ніколи нікому не розповідав. Уперше Беркер зустрів його в Каліфорнії, де вони стали компаньйонами в розробці багаті рудної жили в містечку Бенітоканьйон. Вони там уже остаточно облаштувалися, але раптом Дуглас завершив усі свої справи й несподівано переїхав до Англії. Через якийсь час і Беркер продав свою частку й оселився в Лондоні. Там вони поновили свою дружбу. Дуглас справляв враження людини, яку всюди підстерігала якась небезпека. Такий висновок Беркер зробив і з його раптового від'їзду з Каліфорнії, і з того, що він орендував будинок в одному з найтихіших закутків Англії. Беркер вважав, що якась таємна організація стежила за Дугласом. Таємнича картка, вочевидь, мала стосунок до неї.

– Як довго ви жили з Дугласом у Каліфорнії? – поцікавився Мак-Дональд.

– Цілих п'ять років.

– Він не був одружений?

- Удівець.

- Ви не чули, звідки родом його перша дружина?

- Він казав, що вона була шведкою та померла від тифу за рік до нашого знайомства.

- Не можете пов'язати його минуле з якоюсь конкретною місциною в Америці?

- Іноді він розповідав мені про Чикаго, яке знав дуже добре. Він багато мандрував свого часу.

- Він не цікавився політикою?

- Ні, політика була йому байдужа.

- У вас немає підстав вважати, що він був злочинцем?

- Я не зустрічав людини, чеснішої за нього.

- Ви не помічали в ньому чогось дивного, коли жили разом у Каліфорнії?

- Він уникав людних місць. Ось чому я ще тоді подумав, що він когось боїться. Після його раптового від'їзду до Європи я в цьому вже не сумнівався. Мабуть, він отримав тоді якесь застереження. Через тиждень після його від'їзду про нього питали якісь шестеро чоловіків.

- Як вони виглядали?

- Брутальні на вигляд.

- Ці люди були каліфорнійцями?

- Не думаю, але, певна річ, вони були американцями. На гірників не схожі. Словом, не знаю, хто вони такі.

- Це сталося шість років тому?

- Атож.

- А до цього ви з Дугласом прожили в Каліфорнії п'ять років. Тож невідома нам історія сталася не раніше, ніж одинадцять років тому?

- Напевно.

- Це, мабуть, винятково запекла ворожнеча, якщо вона протривала досі й завершилася таким сумним фіналом.

- Гадаю, це була якась похмура справа, що кидала тінь на все його життя. Спогад про неї ніколи не полишав його.

- Але якщо чоловік знав, що над його головою зависла смертельна небезпека, то чому не звернувся до поліції?

- Імовірно, від цієї небезпеки ніхто не міг його захистити. Не випадково він усюди ходив озброєний. Але тієї ночі був уже у халаті. Оскільки міст підняли, він вважав, що перебуває в безпеці.

- Я хотів би точніше розібратися в часовій послідовності, - промовив Мак-Дональд. - Шість років тому Дуглас залишив Каліфорнію. Ви відбули за ним наступного року?

- Авжеж, наступного.

- Якщо він був одружений п'ять років, то ви повернулися в Англію ще до весілля?

- За місяць до вінчання. Я був його дружкою.

- А ви були знайомі з місіс Дуглас до шлюбу?

- Ні, адже я тоді жив не в Англії.

– Але після цього ви часто її бачили?

– Я часто бачив Дугласа, – Беркер холодно зиркнув на детектива. – Якщо ж зустрічався з нею, то лише тому, що неможливо навідувати приятеля, уникаючи контакту з його дружиною. Якщо ви припускаєте, що...

– Я нічого не припускаю, містере Беркер. Ставлю лише ті запитання, які потрібні, щоб збагнути справу. Містер Дуглас схвалював вашу дружбу з його дружиною?

Беркер зблід, як сметана.

– Прошу не питати мене про таке! – крикнув він. – Як це стосується справи, яку ви розслідуєте?

– Я змушений повторити своє запитання.

– А я відмовляюся відповідати.

– Ви маєте право відмовчуватися, але ваша відмова і є відповіддю.

Беркер із хвилину помовчав. У його чорних очах читалася велика напруга думки. Несподівано він усміхнувся.

– Врешті-решт, джентльмени, ви справді лише виконуєте свій обов'язок, і я не можу перешкоджати вам. Прошу тільки не дошкуляти місіс Дуглас всіма цими запитаннями. На її долю й так припало достатньо смутку. Змушений визнати, що бідний Дуглас мав один-єдиний недолік – ревності. Він любив мене й обожнював свою дружину. Хотів, аби я приходив сюди й навіть часто посилав за мною. Але коли він бачив, як його дружина по-дружньому розмовляла зі мною, він неодноразово втрачав самовладання й навіть міг образити. Й, однак, ніхто у світі не мав більш люблячої, вірної дружини та відданого приятеля, ніж я.

– Ви ж знаєте, що обручку вбитого зняли з його пальця?

– Начебто так.

– Що хочете сказати цим «начебто»? Це ж безсумнівний факт.

Беркер уперше виглядав розгубленим і збентеженим.

– Коли я сказав «начебто», то, власне, хотів підкреслити його непевність. Адже не виключено, що Дуглас сам зняв перстень.

– Проте зникнення каблучки вказує на те, що між шлюбом Дугласа та злочином є певний зв'язок.

Беркер стенив плечима.

– Не бачу жодного зв'язку, – заперечив він. – Але якщо ви натякаєте, що це кидає тінь на репутацію місіс Дуглас, то... – очі чоловіка гнівно блиснули, але він зусиллям волі стримав себе, – то ви на хибному шляху.

– Більше запитань не маю, – холодно сказав Мак-Дональд.

– А в мене є, – зауважив Шерлок Голмс. – Коли ви увійшли в кімнату, там горіла лише свічка на столі, правильно?

– Так.

– І при її світлі ви побачили все, що сталося в кімнаті?

– Загалом усе.

– І відразу ж подзвонили?

– Атож.

– Й Емс прибув дуже скоро?

– Через хвилину або десь так.

– І коли він прибіг, то побачив, що свічка задмухнута, а горішне світло запалене. Це дуже дивно.

Беркер знову неабияк збентежився.

– Не бачу в цьому нічого дивного, містере Голмс, – відповів він, помовчавши. – Свічка ж дає недостатньо світла.

Голмс більше ні про що не питав, і Беркер, недовірливо поглянувши на кожного з нас, вийшов.

Інспектор Мак-Дональд послав із Емсом записку для місіс Дуглас, в якій повідомив, що готовий піднятися в її кімнату. Жінка відказала, що зійде до нас сама. Незабаром у ідальню увійшла струнка вродлива жінка років тридцяти, стримана й врівноважена. Її запитальний погляд перебігав із одного з нас на іншого.

– Ви щось з'ясували? – спитала вона.

У голосі леді звучав радше страх, ніж надія.

– Ми робимо все від нас залежне, місіс Дуглас, – відповів інспектор.

– Не скупіться на витрати, – заявила вона холодним тоном.

– Ми чули від Сесіла Беркера, що ви ще не були в тій кімнаті, де стався злочин?

– Ні, він стримав мене на сходах і попросив повернутися до себе.

– Ви почули постріл і спустилися вниз?

– Я накинула халат і зійшла вниз.

– Через скільки часу після пострілу ви зустріли на сходах містера Беркера?

– Дуже швидко. Важко помітити, скільки минуло часу в такій ситуації. Він благав мене не заходити туди та запевняв, що я вже нічим не можу зарадити чоловікові. Тоді місіс Еллен, наша економка, відвела мене знову нагору.

– Чи не могли б ви уточнити, скільки часу ваш чоловік перебував унизу, коли ви почули постріл?

– Ні, не можу. Я не чула його кроків. У нього була звичка щоночі обходити будинок.

– Через цю його звичку я й потурбував вас, місіс Дуглас. Ви познайомилися з вашим чоловіком в Англії?

– Авжеж.

– Містер Дуглас ніколи не розповідав вам про подію, що сталася в Америці й накликала на нього небезпеку?

Місіс Дуглас серйозно задумалася, перш ніж відповісти.

– Ні, не розповідав, – відповіла вона нарешті. – Але я завжди відчувала, що якась небезпека йому таки загрожує. Він не бажав розмовляти на цю тему, причому не через відсутність довіри до мене, а через прагнення захистити мене від прикрощів.

– Як же ви тоді здогадалися про ту небезпеку?

На обличчі місіс Дуглас з'явилася посмішка.

– Хіба може чоловік приховувати щось усе життя, щоб його кохана жінка нічого не запідозрила? Я здогадалася про це за багатьма ознаками, але найголовніше – за його манерою спілкуватися з незнайомцями. Я збагнула, що в нього є могутні вороги й що він вважає, ніби вони натрапили на його слід. Він завжди тримався насторожі, і я нервувала, якщо чоловік повертався додому пізніше, ніж зазвичай.

– Які слова чоловіка надто здивували вас і залишились у вашій пам'яті? – спитав Голмс.

– Долина страху. Такими були слова, які він вжив, відповідаючи якось на мої розпитування про його минуле. «Я був у Долині страху. Я ще й досі з неї не вийшов».

- Ви питали його, що він мав на увазі під Долиною страху?

- Питала, але він тільки сумно хитав головою. «Вже кепсько те, що я побував там. Дай, Боже, щоб її жах ніколи не торкнувся тебе». Це, мабуть, була якась реальна долина, в якій йому довелося жити, де з ним сталося щось страшне. У цьому я впевнена. Більше нічого не можу додати.

- І він не називав жодних імен?

- Ні. Але якось після нещасного випадку на полюванні, років три тому, у нього стався напад. Тоді він безперестанку гнівно повторював ім'я якогось магістра Мак-Гінті, «володаря душі й тіла». Коли він одужав, я запитала його, хто такий магістр Мак-Гінті та чиїх душ і тіл він володар. «Слава Богу, не моїх!» - відповів чоловік регочучи. Гадаю, що існує зв'язок між тим Мак-Гінті та Долиною страху.

- Ще одне запитання, - попросив інспектор Мак-Дональд. - Ви зустрілися з містером Дугласом у Лондоні, і там він запропонував вам руку і серце. Чи не передував цьому якийсь роман? Чи було щось таємниче у ваших заручинах?

- Роман був. У всіх завжди бувають романи. Але не пригадую нічого таємничого.

- У нього не було суперника?

- Ні, я була вільною.

- Ви знаєте, що його обручку хтось зняв. Вас це не дивує? Можливо, якийсь старовинний ворог і справді вистежив вашого чоловіка, але заради чого була знята обручка?

Я готовий був заприсягтися, що легка усмішка промайнула на її вустах.

- Не можу сказати.

- Гарзд. Більше не будемо вас затримувати. Прийміть наші вибачення за турботу, - піднявся й уклонився інспектор. - Залишилася ще купа нез'ясованих моментів, але ми повернемося до них пізніше.

Місіс Дуглас підвелася з крісла, і я знову помітив швидкий запитальний погляд, який вона кинула на нас, – ніби спитала: «Яке враження справили на вас мої свідчення?» – і пішла.

– Вродлива жінка, – задумливо мовив Мак-Дональд, коли двері за нею зачинилися. – Беркер, гадаю, добряче встромив носа в тутешні події. Він визнав, що покійник був ревнивий, і він напевно більше за будь-кого іншого знав про причини його ревнощів. А історія з обручкою? Її не можна недооцінювати. Той, хто стягнув із пальця мерця обручку... Що скажете, містере Голмс?

Мій приятель сидів, опустивши голову на руки, занурений у роздуми. Потім він підвівся й подзвонив.

– Емсе, – сказав Шерлок, коли увійшов дворецький, – а де зараз містер Беркер?

– Піду його пошукаю, сер.

Через хвилину він повернувся і повідомив, що містер Беркер у саду.

– Не пригадуєте, Емсе, що було на ногах у містера Беркера минулої ночі?

– Він був у нічних капцях. Я приніс йому чоботи, коли він мав іти в поліцію.

– Гаразд, Емсе. Нам важливо знати, які сліди залишив містер Беркер, а які – злочинець.

– Мушу зауважити, що його капці брудні від крові. Так само, як і мої власні, звісно.

– Це цілком природно, кров у кімнаті була повсюди. Однак, Емсе, принесіть, будь ласка, це взуття сюди.

Емс подався за ним і незабаром повернувся з капцями в руках. Подошви їхні були чорні від застиглої крові.

– Дивно! – пробурмотів Голмс, який стояв біля вікна та розглядав взуття. – Дуже дивно!

Потім швидким різким рухом поставив один капець у кривавий слід, що залишився на підвіконні. Слід повністю збігався. Він мовчки всміхнувся своїм колегам.

Інспектор змінився на обличчі. У його мові чітко зазвучав шотландський акцент, як завжди в миті хвилювання.

– Джентльмени, – заlementsував він, – тут не може бути сумнівів! Беркер сам указав на вікно. Пляма набагато ширша за слід чобота. Але що все це означає, містере Голмс, що ж це таке?

– Це цікаво... – пробурмотів мій товариш.

Вайт Мейсон захихотів.

– Я ж казав, що тут незвичайний випадок! – вигукнув він. – Дивовижний випадок!

Розділ 6

Просвіт

Три детективи залишилися в садибі, щоб докладніше розібратися в результатах слідства, а я наодинці подався в наш скромний готель. Але спочатку мені заманулося погуляти в старовинному саду, що оточував будинок, між рядами старих підстрижених тисів. У глибині саду я знайшов невеличку гарненьку галявину із сонячним годинником посередині. Усе це створювало мирну та заспокійливу атмосферу, таку бажану для моїх розхитаних нервів. У цьому спокої якось забувалася похмура кімната із закривавленим тілом на підлозі, а якщо й згадувалася, то лише як страшний сон. Але коли я прогулювався садочком, намагаючись відпочити тут душею, стався інцидент, який одразу повернув мої думки до злочину.

Я вже казав, що будинок оточували ряди тисових дерев. У найвіддаленішому від дому ряду вони росли дуже щільно, як живопліт. Позаду них стояла кам'яна

лава, схована від поглядів людей у будинку. Підійшовши, я почув голоси: якусь фразу, кинуту чоловічим голосом, і тихий жіночий сміх, ніби у відповідь на неї. Через хвилину я побачив місіс Дуглас і Беркера, причому побачив раніше, ніж вони помітили мене. Вираз її обличчя мене вразив. На допиті вона здавалася серйозною та сумною, та тепер усі сліди горя на її обличчі стерлися, а очі навіть світилися радіщами. За мить, побачивши мене (вони спізналися лише на хвилину), обое вдягли похмуро-врочисті маски. Кинувши швидко й тихо два-три слова, Беркер підвівся й пішов мені назустріч.

- Даруйте, сер, - сказав він, - я маю честь звертатися до доктора Ватсона?

Я холодно вклонився.

- Ми так і думали, що це мали би бути ви. Про вашу дружбу з містером Шерлоком Голмсом знають усі. Чи не підійдете ви на хвильку, щоб перекинутися словом із місіс Дуглас?

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купить: <https://telnovel.me/artur-doyl/dolina-strahu>

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)